

H. Varga Gyula

Korlátok és korlátlanságok a közélet és a média nyelvhasználatában

„A kormány hazudik!” – mondta 1990-ben egyik párt vezetője. Sokakban megrökönyödést keltett ez a mondat, mert a rendszerváltásig szokatlan volt az ilyen nyers, kemény, a közéletbe nem való kijelentés. Hogy engedheti meg magának egy közéleti szereplő – akit mi, a köz választottunk, bízunk meg érdekeink és értékeink képviselésével –, kinek a felhatalmazásával és milyen erkölcsi alappal fogalmazhat meg ilyen súlyos vádat! Ám nem kellett sok időnek elteltén ahhoz, hogy megszokjuk: a demokráciában a két oldalhoz (hatalom és ellenzék) állt vagy sodródott emberek keményen „vívják harcukat”. (A kifejezést a sportból, a nemes küzdelemből, nem pedig a háborúból kölcsönözve.) Aztán teltek az évek, ennél különbségek is elhangzottak a Parlamentben és azon kívül közéleti szereplők szájából. Ez a pozíció- és presztízsharc általában verbális eszközökkel folyik, így a bírálatok, ellenvélemények mellett megjelennek a támadások, vádaskodások, gyanúsítgatások, sőt, lejáratások is. És megjelenik az agresszió – szintén nyelvi köntösben, mint nyelvi agresszió és tabutörés.

Hosszú idő és út van mögöttünk *A kormány hazudik!* mondattól az öszödi beszédig. (Mely ennek a vonulatnak a csúcspontja, de legalábbis – reményeink szerint – a zárófejezetét jelenti.) Az országgyűlésben és a közélet különféle fórumain elterjedt a – sokszor indulatos – tabutörő nyelvhasználat, mely eddig legfőljebb a magánélet területére korlátozódott. Harc van, táborok vannak, a „küzdők” egymás gyengeségeit keresik, mintha olykor megfeledkeznének a nagy és távlati feladatokról, arról, hogy a vita nem cél, csupán eszköz a felelős döntések meghozatalához. A harcban a partner meggyőzésének szándékát felváltotta az ellenfél legyőzésének a kényszere. Ennek pedig egyenes következménye az értékek kisajátításának igénye és a jó–rossz oppozíció felállítása (demokratikus–antidemokratikus, felelős–felelőtlen, szakértő–hözza nem értő, hazafi–hazaáruló, tisztesség–korruptió stb.). Úgy tűnik, ezekre az ellentétpárookra épül a mai politikai retorika.

A címben jelzett közélet és média úgy kapcsolódik össze, hogy mindezt a média közvetítésével tudjuk, ilyenformán terjesztésükben jelentős szerepet vállalt. Sőt, nemegyszer eltúlozva egy-egy – nem a nyilvánosságnak szánt – mondat, esemény jelentőségét gyakran fölerősíti vagy transzformálja, és ezáltal „ügyet” generál belőle.

le. Napokig, hetekig tematizálja a közbeszédet. Mintha a bekapcsolva hagyott mikrofonok, titkos felvételek, kiszivárogtatás, jólétesültség mind-mind ennek a verbális harcnak az eszközei lennének.

De vajon hol van a határa a szókimondásnak és a szóbeli agressziónak? Hol van a határ? Van egyáltalán határ? Lehet, hogy már eltűntek a határok? Hogy a demokrácia a mindent szabad terepe?

Nyelvi korlátok

Abból az előzetes föltevésből indulok ki, hogy az ember – mivel közösségben él – soha nem teheti teljességgel, amit akar, és nem mondhat bármit pillanatnyi kényekedve szerint. A közösségben élésnek az az ára, hogy alkalmazkodnia kell környezetéhez, annak elvárásaihoz. A közösségben élő embernek föl kell ismernie, hogy aktuálisan mit szabad és mit nem szabad tennie, mondania. Sőt az emberi közösségekben azt is tudnia kell, hogy mikor mi illő, és mi nem illő. Vagyis megnyilvánulásai szociokulturálisan korlátozva vannak. Az tehát nem kérdés, hogy vannak-e korlátok. A kérdés az, hogy mik ezek a korlátok, és ki állítja fel a korlátokat.

Amikor a nyelvi illőiségről vagy illetlenségről, a nyelvi udvariasságról vagy durvaságról, esetleg a nyelvi agresszióról beszélünk, soha nem a nyelvet hibáztatjuk. Sokkal inkább a mögötte lévő szándékot, mondanivalót, a kifejezendő érzelmeket, indulatokat. A nyelv nem tehet arról, hogy bizonyos szavak, kifejezések használata illetlenségnek vagy sértésnek számít. Ezt a használói tulajdonítják neki. A korlátokat – a nyelvben és azon kívül – a tiltások (a tabuk) és az illőség alkotják. Mint ismeretes, a tabu nem nyelvi jelenség – erről részletesebben szól e kötet egyik szerzője, Tomesz Tímea –, ám gyakran nyelvi köntösben nyilvánul meg, ezért beszélnek *nyelvi taburól*. A tabu tilalom, korlát. Megkerülhetetlen. A nyelvi tabu azonban megkerülhető, eszköze az *eufemizmus*. Az eupemizmus kimondhatóvá teszi a kimondhatatlant: a korláton túlit a korláton belülre emeli. Elfogadhatóvá, normatívvá szelídíti. Ilyen követendő előírás évszázadokon át: „Istennek nevét hiába ne vegyed!” Vagy ilyen a tízparancsolat több pontja, pl. a szülőkre vonatkozó (Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú ideig élj a földön...). Ide tartozik a hatodik (sex) parancsolat (Ne paráználkodj!) Tabu tehát a káromkodás, de az a szülők bántása, mások gyalázása is. Nyelvi tabu a 6. parancsolat témakörébe tartozó, a nemi élettel kapcsolatos szavak és kifejezések használata stb.

A tabuk az élet minden területén jelen vannak. Okaik gyakran az erkölcsben vagy a vallásban keresendők, de rengeteg tabura a modern tudomány racionális magyarázatot adva azok létét igazolta. A tabu, így nyelvi tabu is, mindig egy közösségben érvényesül, megsértése a közösség szokásainak és tilalmainak a megsértése, és különféle szankciókkal jár. Mai európai kultúránkban ezek a tiltások elsősorban a vallás, a szexualitás, a különféle testi-biológiai jelenségek, és újabban a többség által hátrá-

nyosan megkülönböztetett embercsoportok, kisebbségek (hajléktalanok, bevándorlók, cigányok) megnevezése körül jelennek meg. A szakember egy szakszövegben használhatja a tabuszavakat, de a mindennapi társalgásban egyszerűen másra cseréljük, „szalonképes” szavakkal helyettesítjük vagy körülírhatjuk őket, mert be akarjuk tartani a társadalmi elvárásokat (amennyire csak lehet). Amikor ilyen körülírásokat használunk egy tabunak minősített szó vagy kifejezés helyett, akkor azt a nyelvészeti szakzsargonnal élve eufemizmusnak (jól, szépen beszélésnek) hívjuk.

A nyelvi tabu tehát korlát, pontosabban korláton túli terület. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a tabusértés a (nyelvi) normán kívül van. S itt, ezen a ponton, úgy tűnik, megkerülhetetlen a nyelvi norma értelmezése. A fogalom körül az elmúlt években parázs viták zajlottak. A nyelvi norma többféle értelmezése lényegében két alapfel fogásra vezethető vissza. Az egyik a megtapasztalható, megfigyelhető nyelvi tények, a sok-sok nyelvváltozat (nyelvjárások, szaknyelvek stb.) fölötti elvont, eszményi nyelvváltozatként értelmezi a normát. Eszerint a normatív nyelvváltozat mintának, eszményi változatnak tekinthető, melyet óvni és építeni kell tudatos, tervszerű munkával, felvilágosítással. E kettős feladat – vagyis egyfelől a nyelv ápolása, másfelől a nyelvhasználók segítése, felvilágosítása – hagyományos elnevezéssel a nyelvművelésre, illetve a nyelvművelőkre hárul. Ez utóbbiaknak az a feladatuk, hogy – szakmailag fölkészülten – dolgozzanak a norma(tív nyelvváltozat) tökéletesítésén. Bár a támadások keresztüzében mintha már maga a szó is (nyelvművelés, nyelvművelő) „szakmai tabuvá” vált.

A másik felfogás a normát realitásként értelmezi: a spontán nyelvhasználat összhangolt megnyilvánulását látja benne. Követők szerintük a norma a nyelvi kompetencia megtestesülése, az ember nyelvi képességének kifejeződése. Az egyén a nyelvi kompetenciája alapján tudja, mi helyes és mi nem, ilyenformán sem az egyén természetes nyelvhasználatába, sem a nyelv spontán alakulásába nem szabad, sőt, káros beavatkozni, a kutatónak legfőljebb a diagnózis felállítása lehet a dolga. E felfogás tehát a nyelvhasználóra bízta a korlátok ismeretét és felismerését. Ezt azonban már nem tartalmazza a nyelvi kompetencia, a korlátok felismerését ennél tágabb mezőben kell keresni. Ez pedig a kommunikatív kompetencia.

Akárhogyan is van, annyi bizonyos, hogy mind a nyelvi tabu, mind a nyelvi illőség kimutathatóan, létező szabályok szerint, ha úgy tetszik, a szokásjog alapján korlátozza nyelvhasználatunkat. Merthogy a helyes–helytelen, szabályos–szabálytalan oppozíción kívül számolnunk kell az illő–illetlen, kívánatos–kerülendő, szabad–tilos ellentétpárokkal, vagyis visszakanyarodtunk a korlátokhoz. Sőt, nemcsak nyelvi norma van, hanem viselkedési norma is, a nyelvi kompetencián túl kommunikatív kompetenciáról is beszélnünk kell.

A normától való eltérést a nyelvhasználók – kommunikatív kompetenciájuk alapján – tabutörésnek vagy normasértésnek tartják. Megindokolható ez az állítás, de kisé pontosítani, differenciálni kell. A tabutörést vagy normasértést a kommunikációs

partnerek (nem pedig a nyelvművelők) – akik egyébként tömegükben normakövetők – minősítik, ez a minősítés kétféle lehet: pozitív vagy negatív. A pozitívan minősített – tulajdonképpen elfogadott – normasértést a környezet újításként értékeli, és kreativitásnak tartja; a negatívát pedig megbotrántoztatónak, devianciának minősíti, és elveti, használatát szankcionálja. Úgy lehet ezt szemléltetni, hogy van egy széles sávjuk az elfogadott nyelvi és nyelvhasználati jelenségeknek, ez a normán belüli állomány. És vannak az úton túli keskeny sávok, a korláton túli területek. Valahogy így képzelhetjük el:

negatív eltérés: deviancia	N O R M A	pozitív eltérés: kreativitás
---	------------------	---

Régen is, napjainkban még inkább, tanúi lehettünk a tabutörés jelenségének. Megfigyelhetjük ezt a művészetekben: ezen a téren talán a képzőművészet és a film ilyen bátor (?) tabutörő. A színház a vizuális tabuk mellett a nyelvi tabukat is döntögeti. A szépirodalom természetesen a nyelvi tabuk törésében jeleskedik. Úgy tűnik, a művészetek elsősorban a szexualitás és az élet élvezeteinek tilalmait ostromolja elsősorban. A korlátok áthágása a közéletben és a médiában inkább az emberi erkölcsi értékek terén figyelhető meg. A művészetekkel ellentétben – amelyek a tabutörést pozitívumként, főleg tiltások és korlátok elbontásaként, mintegy az egyén felszabadításaként kezelik – a tabutörés a közéletben negatívumként, hiányként, tökéletlenségként jelenítődik meg.

Mind a normák, mind a tabu folyamatosan változik. Két példával szeretném ezt illusztrálni. Néhány évtizede jött szokásba az illemhely megnevezésére a közismert mozaikszó: *WC*. Bár az angol kifejezés *water closet* ('vizes fülke') nemes, francia származásra megy vissza, úgy tűnik föl, az utóbbi években már nem szalonképes a magyarban (az angolban még kevésbé). Jobb helyeken leváltotta a *mosdó*, még jobb helyeken pedig a francia *toilette*. Pedig a *WC* ~ *water closet* lényegében maga is eufemizmus volt, de mivel tabujelenséget nevezett meg, a használatban elkopott.

Másik példa. A történelmi Magyarország nemzeti kisebbségeinek megnevezésére korábban a *tót*, *oláh*, *rác*, ma a *szlovák*, *román*, *szerb* volt használatos. Hogy mi a stílári különbség közöttük, jól érzékelhető – és így érthető meg –, ha arra gondolunk, hogy manapság illendőbb – főleg nyilvánosan – a cigányokat romáknak nevezni. Viselőik számára elkopott a *cigány* szó, sokan közülük bántónak, sértőnek, megbélyegzőnek érzik, mert a többségi társadalom előítéleteket társít hozzá. A *cigány* szó – a *tót*, *oláh*, *rác* szavakhoz hasonlóan – kezd kerülendő, tabuszóvá válni.

A normaszegésre előkészítő nyelvi eljárások léteznek. Ilyen a bizalmas nyelvhasználatbeli, a következő fokozat pedig a szleng- és a durva szavak bevitele a közélet fórumaira, előbb szóban, végül írásban. (Lásd a bevezető gondolatokat.) A tabutörés „fölvezető gyakorlata”, első fázisa nemritkán a tabuszó játékos elferdítése humoros használata (*cseszd meg, wazze*).

Új normák, új korlátok a láthatáron

Lényegében már volt róla szó, hogy kik állítják fel a korlátokat: a közösség. És kik törik át? A közösség tagjai. Miért? Bár ennek alapvetően nem nyelvi okai vannak, mégis érdemes elgondolkodni rajta.

A korlátokat tehát a beszélőközösségek hozzák létre. Mi mindannyian. Amit létrehozunk, azok a beszélési szokások, azt is mondhatnánk, ahogyan az élet más területein létrejönnek divatok, úgy a nyelvhasználatban is kialakulnak ilyenek. A közösség fölkap egy-egy kifejezést, nyelvi formát, és szívesen használja, mert különböző okokból tetszik neki. Szokásává válik, nyelvszokássá alakul.

A beszélőközösség – itt most a teljes nyelvi beszélőközösséget értjük – rendkívül heterogén. Gondoljunk például a magyar társadalomra. Rendkívül sokféle, különböző szintű kisebb közösség alkotja. Kérdés, hogy mely csoport(ok) dominál(nak), mely közösség szava erősebb, mely tudja úgy pozicionálni magát, hogy az ő általa képviselt normák legyenek a mérvadóak. Merthogy a társadalomnak vannak kitüntetett csoportjai. Ezek a csoportok korábbi normaszegőkből – pozicionálásuk folytán és eredményeképpen – normateremtőkké váltak az idők során. Az utánuk következő generációk, illetve más csoportok az előbbieket által felállított normák ellen láznak. Ők meg akarják változtatni a korlátokat, de társadalmi helyzetükből következően erre nincs lehetőségük. Idővel és az erőviszonyok átrendezésével azonban helyzetük dominánssá válik, és érvényesíthetik, elfogadtathatják a saját, most már újnak mondható normáikat. Minél hangosabb, dinamikusabb, önérvényesítőbb a csoport, annál inkább. Ők azonban nem megszüntetik a korlátokat, hanem – a történelem tanúsága szerint – átrendezik. (Ami ellen hozzájuk hasonló módon küzdenek a nyomukba lépők.) És ez így megy tovább, és így is fog menni.

Nézzük a mai normaalkító csoportokat, és nézzük az utánuk következőket. Kérdés ugyanis: amikor a korlátok szükségességéről beszélünk, átlépésüket kárhozzatjuk, tudjuk-e, hogy milyen korlátok vannak kialakulóban és milyenek lebomlóban.

A társadalom folyamatos átalakulásban van, az utolsó 2-3 évtizedben az ember alkotta technikának az emberre való visszahatása következtében elképesztő módon változik. A történelem során az emberi közösségek mindig adott térben, adott térhez kötötten jöttek létre és működtek, a közösség feltétele volt az egyének együttélése, életük, szokásaik, beszédük erős összehangolása. A globalizálódó világ és az elektronikus médiumok, a telekommunikáció – Meyrowitz (2005) sokat idézett gondola-

taik alapul véve – átalakítja a térhez fűződő élményeinket, átalakul a közösség és a hely viszonya, a közösségi szerveződés terei virtualizálódnak. Újfajta, eddig nem tapasztalt, a kibertérben létező közösségtípusok és benne szokásrendek vannak kialakulóban, s ez átstrukturálja a társadalmat, a közösségeket, és ezzel együtt összetettebbé, differenciáltabbá, s ami még lényegesebb: változékonnyá és a végtelenségig alakíthatóvá válik az egyén identitása. A ma globális világában és társadalmában a „behálózott ember” a technika, a világháló adta lehetőségek eszközeivel építi szocializációs és kommunikációs kapcsolatait. Megfigyelhető, hogy erős és markáns, önmagukat határozottan definiáló közösségek jönnek létre, s ezek a csoportok teljesen másfajta értékrend szerint működnek, és áttörik a korábbi ún. szövegalapú társadalom közösségképző és értékteremtő normáit, és ilyenformán átrendeződik a társadalom korábbi hierarchizáltsága.

Ezek a közösségek egyszerre veszik át egy globális közösség mintáit, s hozzák létre a maguk erős kötődésű lokális közösségét, alakítják ki nézeteiket, normáikat, szokásaikat. Az információszerzés, a széles tájékozódás eredményeképpen eddig ismeretlen szokások, normák, értékrendek megismerésével a saját kisebb-nagyobb közösségükhöz is másképp viszonyulnak. Ez részint azzal jár, hogy az egyén egyre lazábban kötődik saját hagyományos környezetéhez, annak normáihoz, másrészt szabadabban és tudatosabban választhat a közösséghez tartozásban, harmadrészt kis közösségek erősödésével – a racionalitás és az érdekek érvényesítésével – a hagyományos társadalmi intézmények és érdekcsoportok erősödő bírálatával, akár elutasításával jár.

A társadalmi változások nyilvánvalóan megfigyelhetők a közösségek működését biztosító kommunikációban is. Kérdés tehát, hogy az új típusú közösségek mennyire normakövetők, illetve normaalkotók, milyen korlátokat fogadnak vagy bontanak el, milyeneket építenek.

Két jelenséggel szeretném ezt érzékeltetni. Az egyik a helyesírásra, a másik általában az írásbeliségre vonatkozik. Ma erősen kodifikált normája van az írásnak. Mint tudjuk, készül a helyesírási szabályzat legújabb kiadása, kérdés, hogy milyen normativitást képvisel a mai írásgyakorlat. Egyik tanítványom mondja, hogy amikor elektronikus levelet ír vagy csetel, nem kezdi a mondatot nagybetűvel, mert így egy mozdulatot megspórol. Első hallásra meglepődünk rajta, de ha belegondolunk: okoz ez kommunikációs zavart? Nem. (A világ írásainak egy része nem is ismeri a kisbetű–nagybetű opozíciót, ez számukra mégsem jelent nehézséget.) Kérdés tehát, hogy bizonyos (terjedő?) helyesírási szokások, a hálózat milyen új írásgyakorlatot hoz létre, ezek mennyire reprezentálódnak, az őket létrehozó csoportok mennyire tudják képviselni saját szokásaikat. Vajon néhány évtized múlva – amikor azok kerülnek döntési helyzetbe, akik ezen nőttek föl (a netes társadalom a negyveneseknél tart) – a cset-, az sms-, a mobilkommunikáció stb. (gondoljunk Balázs Géza ilyen témájú tanulmányaira) hatására milyen normák épülnek, és mennyire lesznek erősek azok

a normák. Merthogy normativitás van ott is! Nem pedig összevisszaság. Aki az ott kialakult szokásokat nem követi, az nem része annak a társadalomnak. Ezek a közösségek sokkal erősebbek, mint azt sokan gondolják. Tehát nemcsak az a kérdés, hogy hol vannak a határok, hanem az is, hogy hol lesznek.

A nyelvi kommunikációban a legvilágosabban megfigyelhető változás a sokak által leírt „írott-beszélt nyelv” térhódítása. Úgy látszik, valamiféle kiegyenlítődés vagy átrendeződés megy végbe az egymástól markánsan eltávolodott beszélt és írott nyelvviség között. Mintha a kétféle nyelvi-stiláris szokásrend, a kétféle normativitás kezdene átjárható lenni. Jellemző példája ennek a szleng, amelyet eddig afféle komolytalan, szalonképtelen, a fiatalok beszédében (csak ott!) használatos illetlen beszédnek, jobb esetben nyelvváltozatnak tartottak. A szlengnek írásban – egy-két szépirodalmi alkotáson kívül – nem volt tere. Az utóbbi időben azonban elsősorban a kereskedelmi rádiók és televíziók, főleg pedig az internet segítségével új társalgási mintaként van jelen. A netes fórumokon, csetszobákban stb. pedig már írásban is szokásos lett, közelítve a két beszédmódot, kikezdve a korábbi nyelvi szokásokat, bontogatva a korlátokat.

A jelenséget Szécsi Gábor (2006) úgy értelmezi, hogy a szövegalapú társadalmak létrehozták az „orális-literális kétnyelvűséget”, melyben a későbbi fejlemény, az írott nyelvhasználat lett a kánon. A telekommunikációs környezetben viszont jelentősen csökken a standard nyelvváltozatok dominanciája, vele párhuzamosan pedig nő a (kis)közösségek kohézióját erősítő nyelvhasználati módok szerepe, melyek a mindennapi életben (sms, e-mail, cset, telefon stb.) hatékonyabbnak bizonyulnak. A szerző szerint a szóbeliségre jellemző nyelvi-stilisztikai eszközöknek az írott szövegekbe épülése jóval tudatosabb, mint beszédbeli megjelenésük volt. Az írott üzenet feladója ugyanis (ellenőrizhető, korrigálható) írás- és fogalmazásmódjával jelzi, hogy magáénak vallja az adott közösség nyelvhasználati szokásait, normáit, a közösséghez tartozónak deklarálja magát. Ez a nyelvi kommunikációs váltás azonban nem marad meg az adott közösségen, illetve technikai környezeten belül, hanem megjelenik az egyén más (beszélt vagy írott) kontextusaiban, kommunikációs helyzeteiben, nyelvhasználatában is.

Ebben a kommunikációban tehát az írott-beszélt nyelv már gyakorlat, bár a kanonizált nyelvhasználatot még kevésbé érinti. De egyre nyilvánvalóbbá válik a nyelv közösségi kohéziót fenntartó és erősítő szerepe. Ugyanakkor a kibertérben gyengül a standard nyelv presztízse, és erősödik a lokális közösségek létrehozta, a csoportkohéziót erősítő változatokhoz való ragaszkodás (csetnyelv, sms-nyelv). Ennyien és ennyit soha nem írtak, mint a számítógép klaviatúráján, és ez az íráskép és a helyesírás módosulását is magával hozza. Kialakulnak lokális írási gyakorlatok, melyek a normától eltérnek. (Pl. a kisbetűs mondatkezdet, rövidítések, ferdítések.) Ezek egyre erőteljesebb hatással lesznek a standard írásgyakorlatra is.

Összegzés

Zárásként elmondhatjuk, hogy a kommunikációs korlátokat alapvetően a társadalmi tabuk és a közösségek szokásrendjét tükröző illőség, adekvátság alakítja ki. Megsértésük a társadalmi, közösségi együttélés, a tolerancia, a kulturáltság, akár azt is mondhatnánk: az egyén intelligenciájának fokmérője.

Úgy tűnik föl, hogy újfajta közösségek, értékrendek, identitások vannak kialakulóban, új kommunikációs nyelv van születőben, melynek szemantikai jellemzői átjárhatóvá tehetik a korábban elválasztott kulturális és társadalmi megkülönböztetéseket. Ám ezzel a tabu és az illőség korlátai nem megszűnnek, hanem átrendeződnek. Az új közösségek is megteremtik a maguk kommunikációs normáit.

Bár az interneten már multinacionális közösségekkel is találkozhatunk, a gyakorlat azonban mégis az, hogy ezek a közösségek nyelvhez, kultúrához kötődnek. Korlátokat jelent tehát a nyelv is. Az viszont értékelendő, hogy a neten társadalmi, politikai és földrajzi határok, korlátok nincsenek. Számos magyar nyelvű fórumon találkozunk olyanokkal, akik a környező országokban élnek, vagy a világ más tájaira vetődtek, de a kibertérben megtalálják azt a közösséget, amelynek szívesen és könnyedén a tagjai lehetnek. Ha a világhálónak csak ennyi haszna lenne, számu(n)kra már az is nagy eredmény.

Felhasznált irodalom

- Meyrowitz, Joshua 2005. A globális hajnala: A hely és önazonosság új élménye a világfaluban. (Szakács Judit fordítása) Világosság 6. sz. 29–35.
- Nyíri Kristóf 2002. A mobil információs társadalom felé. Világosság, 8–9. sz. 42–44.
- Nyíri Kristóf (szerk.): Mobilközösség – mobilmegismerés. MTA Filozófiai Kutatóintézete, Budapest.
- Szécsi Gábor 2006. Közösségi és nyelvhasználati szintek a megújuló médiatérben. Világosság 6–7. sz. 15–22.